

УДК 314.113(497.11)“2002/...”;
911.3:314(497.11)

Оригиналан научни рад

Original scientific work

Љиљана Василевска

**ДЕМОГРАФСКЕ И ПРОСТОРНО-ФУНКЦИОНАЛНЕ
КАРАКТЕРИСТИКЕ НИШАВСКОГ ОКРУГА**

Извод: У раду се разматрају демографске и просторно-функционалне карактеристике Нишавског округа у циљу препознавања развојних тенденција и дефинисања кључних потенцијала и ограничења овог подручја као предуслова формирања ефикасних развојних опција и приступа.

Кључне речи: Нишавски округ, демографске карактеристике, просторно-функционалне карактеристике

Abstract: In the paper, demographic and spatially-functional characteristics of the Nisava district have been considered for the purpose of identifying developmental tendencies and definition of key potentials and limitaitons in this area as a precondition to formation of efficient developlment options and approaches.

Key words: The Nisava district, demographic charactersits, spatial functional characterstics

Увод

Простор Републике Србије је, у складу са утврђеним критеријумима, организован у 34 функционална подручја, са регионалним или центром вишег реда као центром датог подручја. Нишко функционално подручје (Закон о Просторном плану РС, СГ 13/96, Табела III 7), чије се границе поклапају са административним границама Нишавског округа налази се у југоисточном делу Србије. Чине га следеће јединице локалне самоуправе: Град Ниш (општине Медијана, Нишка Бања, Пантелеј, Црвени Крст, Палилула) и општине Алексинац, Гацин Хан, Дољевац, Мeroшина, Ражањ и Сврљиг.¹ Са 389 900 становника у 2001. години ово подручје учествовало је у укупном броју становника Републике Србије са 3,87%.

У оквиру централне Србије Нишавски округ обухвата 7% становништва и 5% површине територије. По броју становника подручје је на

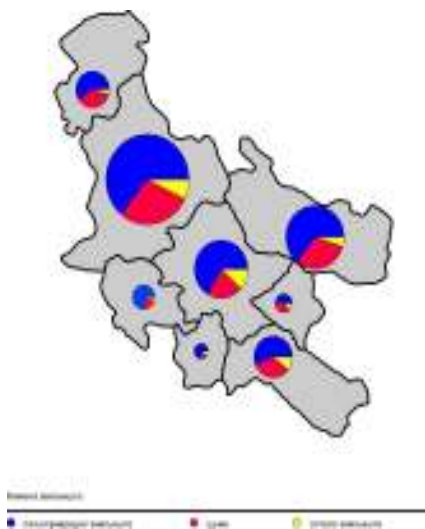
¹ Попис становништва 2002. године прати податке на територији града Ниша кроз две општине – Ниш и Нишка Бања, што је одговарало тада актуелној административној подели. Како се још увек не располаже подацима на нивоу садашњих општина, у раду су коришћени доступни статистички подаци за територију општине Ниш (сада општине Медијана, Пантелеј, Палилула и Црвени Крст).

другом месту, одмах после Београдског функционалног подручја, али са значајно мањом концентрацијом становништва - пет пута мањом у односу на подручје Београда (што је још једна потврда развојних неравномерности у оквиру републике).

Слика 1. – Положај Нишавског округа

Слика 2. – Нишавски округ - намена земљишта 2002. г.

Нишавски округ има и у националним и европским оквирима изузетан геостратешки положај, што је његова основна компаративна предност. Налази се на раскрсници путева Београд–Ниш–Софија–Истанбул и Београд–Скопље–Атина, односно на путевима којима су Западна и Централна Европа повезане са Блиским Истоком и Грчком - Коридор 10.

Природно - географске карактеристике

Намена земљишта и функције простора Нишавског округа, сведене на три кључне: 1) пољопривредну; 2) шумску и 3) насељску са осталим наменама, показују да је у региону у целини и појединачно по општинама доминантно заступљен изразито пољопривредни структурни тип, уз учешће шумског земљишта са око 25% у укупној површини подручја. Изузетак је једино општина Нишка Бања, која има равноправно заступљено учешће шумског и пољопривредног земљишта и припада мешовитом типу.

Регион се одликује изузетно високим степеном издиференцираности природних услова и њиховим учесталим смењивањем у простору, што је у

многоне утицало на: 1) просторни размештај становништва; 2) мрежу насеља и 3) развој пољопривредне производње. *Топографија терена* - од равничарских подручја у долини Јужне Мораве, преко брежуљкасто-брдовитих до брдско-планинских и планинских подручја у општинама Сврљиг, Нишка Бања и Алексинац и одговарајуће *надморске висине*, које се крећу од 200–400 m у равничарском, моравском подручју, па до 1100 m на врховима планине Озрен (општина Алексинац), 1300 m на Сврљишким планинама (општине Сврљиг и Нишка Бања), односно 1500 m на Сувој планини (општина Гаџин Хан), као и *умерено-континентална клима*, у многоне су одредили начин употребе и основне типове намене земљишта.

Од укупне површине округа која износи 2729 km², око 65% је пољопривредно земљиште, што је за неколико процената више од просека Републике и централне Србије. У претежно равничарским моравским општинама, Дољевцу и Мерошини, пољопривредно земљиште чини чак 75% укупне површине општине. По пољопривредној макрорегионализацији (ППРС, Прилог 22) око 75–80% Нишавског округа спада у *воћарско-виноградарски и сточарски рејон*; 15–20% у *планински рејон* (сточарско-шумски) и неколико процената (јужни део округа који се наслања на лесковачко подручје и земљиште уз Јужну Мораву) у *ратарски рејон*. Заступљеност шума одговара просеку централне Србије. Њихово учешће је израженије у брдско-планинским и неразвијеним општинама (Нишка Бања, Ражањ), По Просторном плану оптимална шумовитост за регион Ниш, али у случају када се он третира у ширим територијалним границама (у оквиру десеточлане регионалне поделе територије Средишње Србије) износи око 50%. У планиране шумске површине спадају: површине за пошумљавање (општина Сврљиг), приградске шуме око Ниша и планирана заштитна шума око Коридора 10. У самом Нишавском округу такође се планирају и ловно-узгојни центри крупне дивљачи.

Демографске и социо-економске карактеристике

Демографске карактеристике подручја указују на неповољне структурне промене, које су посебно изражене у последњих двадесетак година. У периоду 1981–1991. година Нишавски округ бележи стагнацију броја становника, а у последњој деценији, 1991–2002. и популациони пад.

Пад броја становника бележе све општине, посебно општине Ражањ, Гаџин Хан и Сврљиг. Изузетак су општине на територији града Ниша, али је стопа раста општина Ниш и Нишка Бања такође веома ниска (1,02), па се може говорити и о њиховој стагнацији. Све општине такође бележе и негативан природни прираштај, већина њих много већи у односу на просек Републике и централне Србије. Ова тенденција је посебно изражена у општинама Гаџин Хан и Ражањ.

Љиљана Василевска

Табела 1. – Нишавски округ - општине по величини и броју становника 2002.

	Површина			Становништво			
	km ²	округ 100%	ц.Србија 100%	ст.	округ 100%	ц.Србија 100%	Индекс раста 2002/1991
Нишавски округ	2729	100,00	4,90	381757	100,00	7,00	97,9
Град Ниш	597	21,90	1,10	250518	65,62	4,58	102,2
Ниш	452	16,60	0,80	235159	61,60	4,30	102,0
Нишка Бања	145	5,30	0,30	15359	4,02	0,28	104,5
Алексинач	707	26,00	1,30	57749	15,12	1,06	92,8
Гацин Хан	325	12,0	0,60	10464	2,74	0,19	82,6
Дољевац	121	4,40	0,20	19561	5,12	0,36	96,6
Мерошина	193	7,00	0,30	14812	3,91	0,27	93,4
Ражањ	289	10,50	0,50	11369	2,97	0,21	86,2
Сврљиг	497	18,20	0,90	17284	4,52	0,31	84,4
Р. Србија	88361	/	/	7498001	/	/	99,0
Ц. Србија	55968	/	100,00	5466009	/	100,00	97,5

Извор: Обрада података, РЗС, Општински показатељи Републике Србије, 2003.

Табела 2. – Нишавски округ - општи показатељи по општинама 2002.

	01	02	03	04	05	06	07	08
Нишавски округ	2729	381757	282	-4,4	241148	235	72213	94,6
Град Ниш	597	250518	71	-2,1	165403	285	87646	114,8
Ниш	452	235159	53	-1,8	155729	293	91955	120,4
Нишка Бања	145	15359	18	-6,7	9674	170	21837	28,6
Алексинач	707	57749	72	-8,9	34626	151	43805	57,4
Гацин Хан	325	10464	34	-17,4	5088	245	74971	98,2
Дољевац	121	19561	16	-4,7	11931	79	33333	43,7
Мерошина	193	14812	27	-5,2	8469	68	45326	59,4
Ражањ	289	11369	23	-14,5	6200	86	33404	43,8
Сврљиг	497	17284	39	-8,8	9431	196	33702	44,1
Р. Србија	88361	7498001	6155	-3,3	4796697	246	76349	100,0
Ц. Србија	55968	5466009	4239	-2,8	3476003	248	71354	93,5

Извор: РЗС, Општински показатељи Републике Србије, 2003.

01- Површина (km²)

05- Радно способно становништво 2002.

02- Број становника, Попис 2002.

06- Број запослених на 1000 становника 2002. (годишњи просек)

03- Број насеља

07- Народни доходак по становнику 2002. (дин)

04- Природни прираштај 2002. (на 1000 ст.) 08- Ниво народног дохотка 2002. (Република Србија =100)

Старосна структура становништва округа је врло неповољна, за нијансу неповољнија у односу на демографске трендове на подручју целе Србије - скоро 25% популације региона је старије од 60 година (републички просек износи 22,5%). У руралним општинама Сврљиг, Ражањ и Гацин Хан учешће популације старије од 60 година износи чак 36–45%. Индекс старења становништва на нивоу округа износи 1,15 и изузетно је висок, на основу чега се може закључити да се ово подручје, као уосталом и цела Република Србија, налази у процесу старења.

публика, налази у фази ”потпуног старења становништва”. Градско становништво је нешто виталније, са индексом старења 0,89. Индекс је такође веома неповољан, али је ситуација изузетно алармантна код руралног становништва округа, чији индекс старења износи чак 1,5 и већи је у односу на републички просек (Република Србија 1,41; Централна Србија 1,26).

Број домаћинстава на нивоу округа се константно повећава кроз све пописне периоде (индекс раста 2002/48 износи 212,0), али првенствено захваљујући порасту броја градског и приградског становништва као и становништва неколико већих села на територији града Ниш и општине Дољевац. За више од 85% села у свим општинама карактеристично је опадање броја домаћинстава (примера ради, са последњим пописним периодом, од 23 села у општини Ражањ само 2 бележе пораст броја домаћинстава, у општини Гацин Хан од 34 само 5 итд.). Од укупног броја домаћинстава на територији округа (127 920), пољопривредна домаћинства учествују са 31% (39 680). Просечан број чланова домаћинства је 2,97. Величина домаћинства без пољопривредног газдинства је 2,88, док је величина домаћинства са пољопривредним газдинством нешто већа и износи 3,16. Највећи број домаћинстава са пољопривредним газдинством, половина укупног броја, налази се на територијама општина Ниш (27,3%) и Алексинац (23,7%). Са изузетком Нишке Бање, која бележи најмање учешће (3,8%), остале општине имају приближно исто процентуално учешће домаћинства са пољопривредним газдинством (око 9%). Величина обрадивог земљишта по газдинству је изузетно ниска, што је један од ограничавајућих фактора пољопривредне производње. У просеку се креће од 0,90 ха (Нишка Бања); 1,15 ха (Ниш, Гацин Хан, Дољевац); па до 2,00–2,70 ха (Алексинац, Мерошина, Ражањ).

Према изворима прихода највеће је учешће: (1) *непољопривредних домаћинстава*, око 65% на нивоу региона, али са великим варијацијама од 48% (Алексинац) до 90% (Нишка Бања) у односу на општине; затим (2) *мешовитих домаћинстава*, са 24% на нивоу региона и учешћем по општинама од 6% (Нишка Бања) до 47% (Ражањ); и (3) *пољопривредних домаћинстава*, око 12% на нивоу региона, односно од 4% (Нишка Бања) до 20% (Сврљиг) у општинама. Овај однос није карактеристичан једино за општину Ражањ, у којој је највеће учешће мешовитих домаћинстава. У односу на активности чланова домаћинстава највеће је учешће издржаваних чланова (око 30%), затим лица са личним приходом и лица која обављају активности ван свог газдинства (око 25%), док је најмање учешће индивидуалних пољопривредника (око 15%). Ове релације важе за ниво републике и округа, али је ситуација у односу на поједине општине, у смислу већег учешћа индивидуалних пољопривредника (Алексинац, Ражањ, Сврљиг) или лица која обављају активности ван свог газдинства (Ниш), сасвим различита.

Активности становништва третиране кроз четири категорије и по-сматране на нивоу округа, општина или на релацији градско-рурално становништво, указују на *средњу, условно задовољавајућу категорију активности*, са учешћем од 30–50% активног становништва у односу на укупну популацију. Овај однос одговара и републичком просеку, а од посебног значаја, у смислу развојног потенцијала, јесте и задовољавајуће учешће категорије активног становништва у руралном становништву округа. Највећи број активног становништва округа, око 85%, сконцентрисано је у општинама Ниш (70%) и Алексинац (15%).

Табела 3. – Активност становништва округа 2002. (у %)

	Активно становништво	Лица са личним приходом	Издржавано становништво	Лица у иностранству до 1 године
Нишавски округ	44,8	20,7	34,3	0,2
• градско ст.	45,4	20,5	33,8	0,3
• остало	44,0	20,9	35,0	0,1
Град Ниш	45,6	19,9	34,3	0,2
Ниш	45,6	19,8	34,3	0,3
Нишка Бања	44,4	21,4	34,1	0,1
Алексинац	43,4	20,3	36,2	0,1
Гацин Хан	38,1	34,1	27,6	0,2
Дољевац	38,4	20,6	40,7	0,3
Мерошина	41,2	22,4	36,2	0,2
Ражањ	46,4	23,5	29,9	0,2
Сврљиг	51,2	22,3	26,4	0,1
Р. Србија	45,3	20,2	34,3	0,2
Ц. Србија	45,5	20,2	34,1	0,2

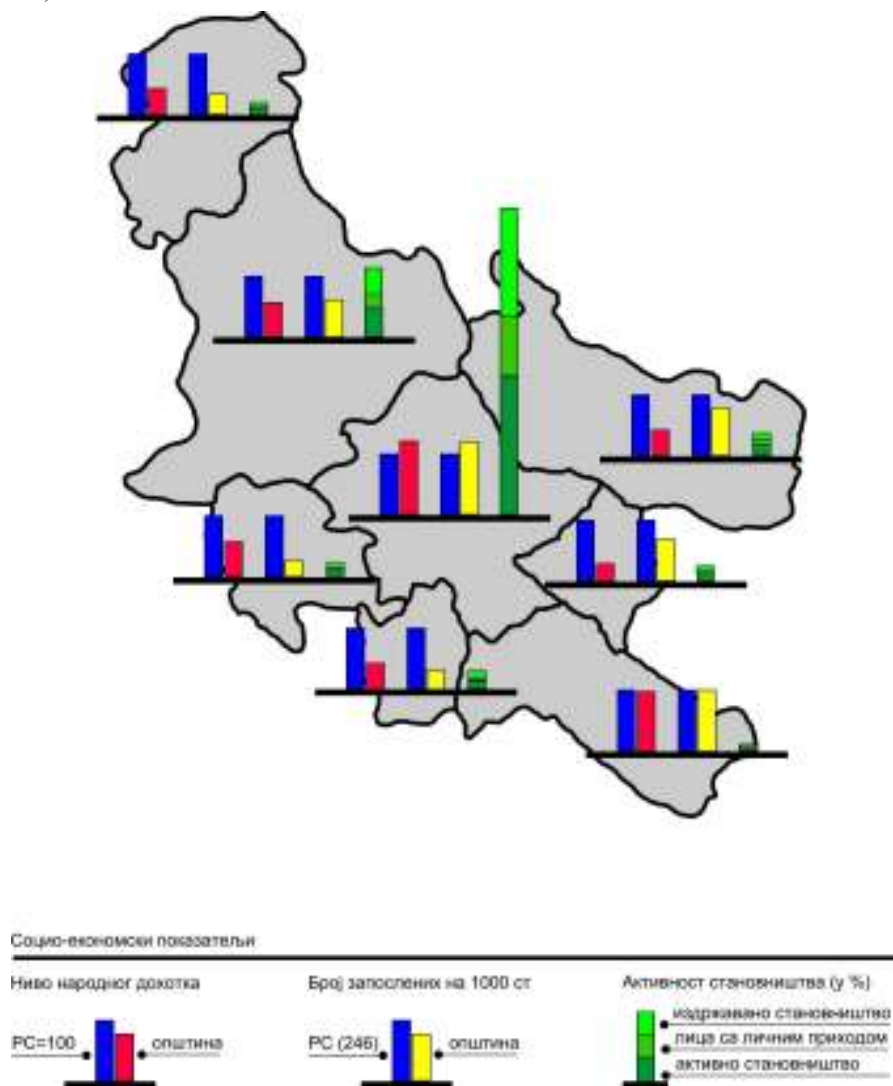
Извор: *Обрада података, РЗС, Попис становништва, Становништво, Активност и пол, књ. 5, Београд, октобар 2003.*

Око 75% активног становништва на нивоу округа у 2002. године обављало је одређено занимање. Структура делатности активног становништва по секторима и просторна дистрибуција у односу на општина приказана је на Карти 4. Подаци указују на следеће карактеристике округа: (1) велике диспропорције између општина; (2) значајне разлике између градског и руралног становништва; (3) значајно учешће запослених у прерађивачким индустријама у скоро свим општинама; (4) развијенију структуру активности и веће учешће друштвених делатности у општини Ниш; и (5) изузетно велико учешће запослених у примарном сектору (40-60%) у општинама Алексинац, Мерошина, Сврљиг и Ражањ.

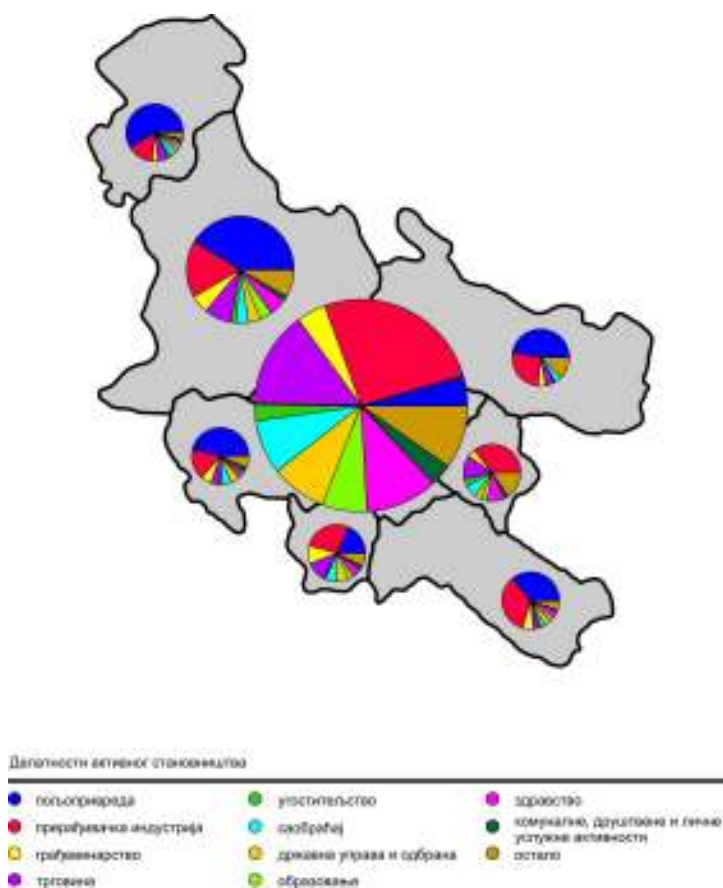
Број и однос запосленог становништва, као и учешће незапослених (у 2003. години број незапослених на нивоу округа износио је 62 407, од чега 44 956 на територији града Ниша) указују на:

- 1) мању запосленост становништва региона у односу на републички просек;
- 2) недостатак радних места;

- 3) диспропорције у регионалним оквирима;
- 4) нижу активност појединих општина (Гацин Хан, Дољевац); као и на
- 5) ниску запосленост у мање развијеним општинама (Дољевац, Меровина, Ражањ).

Слика 3. – Нишавски округ: социоекономски показатељи 2002. године

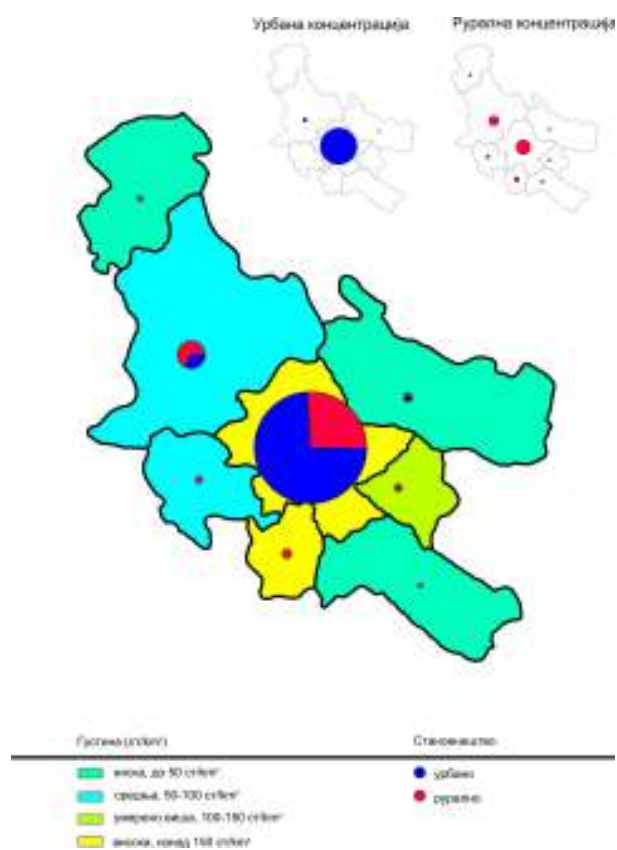

Слика 4. – Нишавски округ: структура делатности активног становништва 2002. године

Просторно-организационе карактеристике

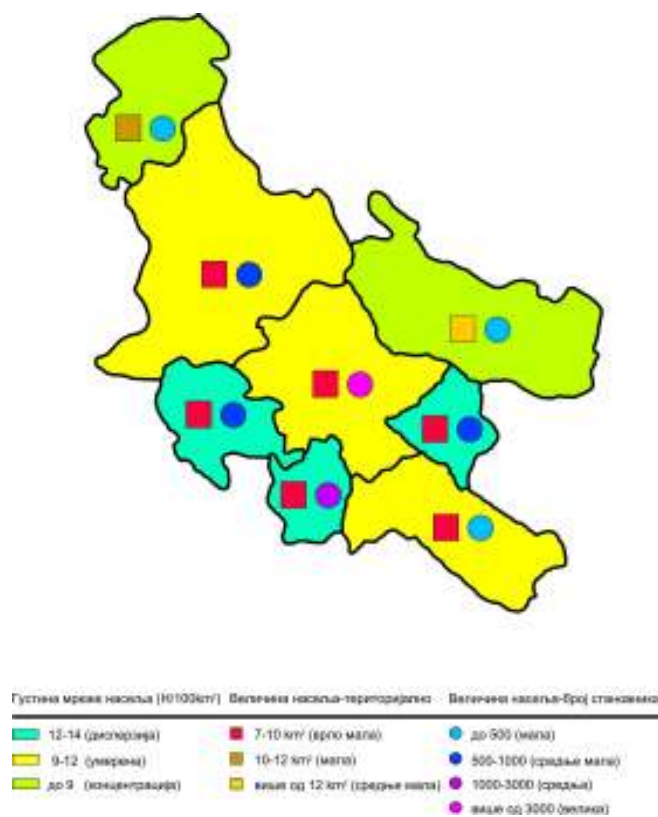
Гуштине насељености општина су веома различите, што упућује на различит степен интензитета коришћења простора и на тенденције неравномерне просторне дистрибуције становништва на нивоу подручја и општина. Заступљене су четири категорије густине насељености: 1) са високом густином насељености, преко 500 ст./km² (општина Ниш); 2) са умерено високом, преко 100 ст./km² (Дољевац, Нишка Бања); 3) са средњом густином насељености, 50–100 ст./km² (Алексинац, Мерошина); и 4) са ниском густином, мањом од 50 ст./km² (Ражањ, Сврљиг и Гаџин Хан).

Најгушће је насељена општина Ниш (садашњих четири општина, без општине Нишка Бања), 531 ст./km². Са друге стране, општине Ражањ, Сврљиг и Гацин Хан су изузетно ретко насељене - њихова густина насељености износи само 40, 36, односно 33 ст./km². Имајући у виду периферни положај ових општина, њихов популациони пад, демографско пражњење и неповољну старосну и привредну структуру јасно је да се ради о општинама са изразитим структурним проблемима и поремећајима. Испод републичког просека густине насељености (86 ст./km²), али у нешто повољнијој ситуацији су и општине Алексинац и Мeroшина, док се испод ОЕЦД класификационог критеријума (150 ст./km²), поред ових општина налази и општина Нишка Бања. За наше услове, густине насељености ове три општине одговарају средњим густинама (50–100 ст./km²).

Слика 5. – Нишавски округ: урбано и рурално становништво, густина насељености 2002. године

Однос урбаног и руралног становништва указује на веће учешће урбаног становништва на нивоу округа, али су у појединим општинама присутне екстремне ситуације. Урбано становништво је на нивоу округа заступљено са 54,5%, док рурално становништво учествује са 45,1%. У задњој деценији се овај однос благо помера у корист урбаног становништва. Урбано становништво је изразито просторно неравномерно распоређено - скоро 90% урбаног становништва округа сконцентрисано је на територији Града Ниша. Са друге стране, општине Гацин Хан, Дољевац, Мeroшина и Ражањ су изразито руралног карактера. Посматрано по општинама, једино је у општинама на територији града Ниша, и то не свим, урбано становништво бројније у односу на рурално, и у укупној популацији учествује са приближно 75%. *Изразито руралне општине*, са веома великим учешћем руралног становништва (од 50% до 70% становништва општине) су општине Сврљиг, Алексинац и Нишка Бања. *Доминантно руралне општине*,

Слика 6. – Нишавски округ: густина мреже насеља, величина насеља 2002. год.

са 100% руралног становништва, су општине Гацин Хан, Дољевац, Мерошина и Ражањ. За све руралне општине, посебно неразвијене и брдско-планинске, типична је дисперзија сеоског становништва и мала популациона величина насеља. На територији Града Ниша налази се и скоро 40% руралног становништва округа. Око 23% руралне популације живи у општини Алексинац, док се учешће руралног становништва на нивоу округа у осталим општинама креће од 5,5% (Сврљиг) до 11,5% (Дољевац).

Слика 7. – Нишавски округ: просторна дистрибуција сеоских насеља 2002. год.

Мрежу насеља чини 282 насеља, пет градског, а 277 ванградског/сеоског карактера. Доминација Ниша као урбаног центра, однос величина градских насеља, структура и просторни размештај сеоских насеља указују на велике дисбалансе у насељској мрежи подручја. О развијеној, избалансираној и интегрисаној мрежи насеља на нивоу округа се не може говорити. Наиме, од градских насеља на територији округа, једино Ниш спада у категорију великих градова, док остала насеља припадају категорији малих (Алексинач) и изразито малих градова (Сврљиг, Нишка Бања, Алексиначки Рудник, као и остали општински центри). Сва градска насеља бележе пораст броја становника у последњој деценији, али са занемарљивим стопама раста (од 1,01 у Нишу до 1,07 у Сврљигу и Нишкој Бањи). Нишавски округ карактерише умерена густина мреже насеља од 10 Н/100 км². Посматрано по општинама, равноправно су заступљене, за наше услове, три типичне категорије. Прва, која означава *већу густину*, а тиме обично и већу дисперзију насеља у простору, и креће се у оквиру од 12 до 14 Н/100 км², заступљена је у општинама Нишка Бања, Дољевац и Мерошина. Друга категорија *умерене густине*, од 9–12 Н/100 км² заступљена је у општинама Ниш, Алексинач и Гаџин Хан. Трећа категорија *концентрисане густине*, до 9 Н/100 км², карактеристична је за општине Ражањ и Сврљиг.

Просечна територијална величина насеља на нивоу округа износи 9,6 км² што одговара категорији *врло малих насеља* и представља неповољни и ограничавајући развојни фактор, поготово у корелацији са ниским густинама насељености и просторном дисперзијом насеља. Овој категорији величине насеља, која се креће од 7–10 км², припадају Ниш, Нишка Бања, Алексинач, Гаџин Хан, Дољевац и Мерошина. Насеља општина Ражањ и Сврљиг спадају у категорију малих насеља, од 10–12 км². Републички просек износи нешто преко 13 км².

Што се сеоских насеља тиче, на нивоу округа је најзаступљенија категорија малих села од (100–500 ст.) – 131; затим категорија средњих села (500–1 000 ст.) – 60; средње великих (1 000–2 000 ст.) – 35; сувише малих (1–100 ст.) – 27; великих села (2000–3000 ст.) – 8; великих села преко 3000 ст. – 5.

Закључак

На основу спроведених истраживања могу се дефинисати развојне карактеристике Нишавског округа у смислу његових развојних потенцијала и/или ограничења. Најпре, Просторним планом Републике Србије Ниш је дефинисан као један од три макрорегионална центра (Ниш, Крагујевац, Ужице) са гравитационим подручјем које покрива већи број функционалних подручја (регионалних система насеља) са више од милион становника. То је типичан град – регион (што је видљиво и из самог имена подруч-

ја). Ниш, као један од три макрорегионална центра и други по величини град у Србији, врши утицај на развојна кретања у региону, али и у целој југоисточној Србији. У односу на број становника и компарацију са НУТС институционалном регионалном поделом у оквиру ЕУ, Нишавски округ са 381 757 становника у 2002. год. одговара типу региона НУТС 3 (150 000-800 000 ст.). У националним оквирима може се говорити о агломеративном региону. У односу на ОЕЦД структурну класификацију пак, овај регион припада типу средишњих региона (“интермедиате регион”), будући да 38,4% становништва живи у руралним општинама. Степен урбанизације округа износи 54,9%, што је нешто испод републичког просека (56,4%). Ово подручје спада у средње урбанизована подручја. Густина насељености округа износи 140 ст./km². У односу на просечну густину насељености Републике Србије која износи 84 ст./km² и централне Србије, која износи 96 ст./km² може се говорити о гушће насељеном подручју (индекс 142). Међутим, ова оцена важи само у националним оквирима. У односу на ОЕЦД класификацију (гранична вредност од 150 ст./km²), ово подручје спада у ређе насељена подручја. Демографска кретања су веома неповољна - популациони пад, негативан природни прираштај и неповољна старосна структура су генералне карактеристике скоро свих подручја округа, а посебно су изражене у брдско-планинским општинама и подручјима. Рурално становништво округа се налази у фази ”потпуног старења становништва” (индекс старења износи 1,5). Седам од осам општина спадају у категорију руралних општина. Доминантно руралне општине, са 100% руралног становништва, су општине *Гаџин Хан*, *Дољевац*, *Мерошина* и *Ражањ*. Изразито руралне општине, са веома великим учешћем руралног становништва (од 50% до 70% становништва) су општине *Сврљиг*, *Алексинац* и *Нишка Бања*. Општине *Гаџин Хан* и *Ражањ* такође имају и статус неразвијених планинских општина. Регион нема развијену и издиференцирану мрежу насеља. Од 282 насеља на територији округа, 5 насеља имају карактер градског, али од тога 4 насеља спадају у категорију изразито малих градова. На територији округа могу се условно издвојити три типа руралних подручја: 1) релативно стабилна сеоска подручја (у равничарском, моравском делу општина Дољевац, Ниш и Алексинац); 2) ”слаба” планинска и периферна подручја, која кореспондирају са подручјима депопулације села (општине Гаџин Хан, Ражањ, Сврљиг, Нишка Бања, и делови општина Ниш, Алексинац, Дољевац и Мерошина); и 3) пери-урбана, рубна подручја (око Ниша и на правцу Ниш-Нишка Бања). Могућа је и диференцијација и четвртог типа подручја, а то су подручја у којима кључну улогу имају природни ресурси и заштита земљишта (Сићевачка клисура, Бованско језеро). Густине насељености указују на различит интензитет коришћења простора. Најгушће су насељена рурална подручја општина Ниш и Дољевац, око 160 ст./km², док су општине Ражањ, Сврљиг и Гаџин Хан изузетно ретко насе-

љене, око 35 ст./km². Веома мала територијална величина сеоских насеља (9,6 km²) и мала популациона величина (са изузетком општина Ниш и Дољевац), у комбинацији са ниским густинама насељености и малом просечном површином обрадивог земљишта по газдинству (око 1,5 ha) представљају неповољне и ограничавајуће развојне факторе. Просторна дистрибуција различитих величинских категорија села такође указује на неповољне развојне тенденције у мрежи сеоских насеља на нивоу општина и округа. У општини Сврљиг, нпр., ни једно село нема више од 1 000 ст. Великих села, од 2 000 и више становника, нема у општинама Гацин Хан, Меровина и Ражањ, у Алексинцу их има два, а у Дољевцу само једно. Сва велика села су сконцентрисана у непосредној близини Ниша и углавном припадају типу пери-урбаних насеља. Највећи број села средње величине, посебно оних од 1 000–2 000 ст., сконцентрисано је у долини Јужне Мораве. Брдско-планинска подручја карактерише присуство веома малих села и средњих села до 500 житеља. Нишавски округ је развојно неуједначено подручје са наглашеним структурним поремећајима - више од 65% становништва и 75% привредних активности сконцентрисано је у Нишу, што говори о развојним диспропорцијама унутар области, односно гравитационом и екстракционом дејству Ниша у односу на остале општине и ресурсе региона.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

European Spatial Development Perspective (ESDP), Committee on Spatial Development, Potsdam, 1999.

Global competitiveness of rural areas, Rural Innovation - Dossier No 6/5-February 2001.

Василевска Љ.: Програм обнове села као инструмент планирања равномернијег регионалног развоја, Докторска дисертација, Универзитета у Београду – Архитектонски факултет, Београд, 2005.

Василевска Љ.: Рурални развој у регионалним оквирима, Задужбина Андрејевић, Београд, 2006.

Ljiljana Vasilevska

DEMOGRAPHIC AND SPATIAL-FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF THE NISAVA DISTRICT

Summary

On the basis of the conducted research, development characteristics of the Nisava district can be determined, in terms of its development potentials and/or limitations. Firstly, the Spatial plan of the Republic of Serbia defines Nis as one of three macro-regional centers (Niš, Kragujevac, Užice) with gravitation area covering a number of

functional areas (regional systems of settlements) with more than million inhabitants. It is a typical city-region (which is visible from the name of the area). Niš, as one of three macro-regional centers and the second city in size in Serbia, affects the development trends in the region, but also in the whole south east Serbia. In respect to the population and comparison with NUTS institutional regional division in the EU, the Nisava district with population of 381757 in 2002 corresponds to the NUTS 3 region types (pop. 150000-800000). In the national context, one may consider this an agglomeration region. In respect to the OECD structural classification, this region belongs to the type of intermediate regions regarding that 38,4% of population lives in small rural municipalities. The degree of urbanization of the district is 54,9%, which is slightly below the average of the republic (56,4%). This area belongs to medium-urbanized areas. Density of population in the district amounts to 140 in/km². In respect to the average value in the Republic of Serbia 84 in/km² and Central Serbia, which is 96 in/km² it can be considered a densely populated area (index 142). However, this is only valid at the national level. In respect to the OECD classification (boundary value of 150 in/km²), this area belongs to sparsely populated areas. The demographic tendencies are very unfavorable, - there is a population decrease and negative birth rate and unfavorable age structure, which are general characteristics of all the areas of the district, but are very pronounced in mountainous and hilly parts and municipalities. The rural population of the district is in the phase of „total ageing of population” (the ageing index is 1,5). Seven out of eight municipalities belong to the category of rural municipalities. The dominantly rural municipalities with 100% of rural population are *Gadžin Han*, *Doljevac*, *Merošina* and *Ražanj*. These pronouncedly rural municipalities with a large presence of rural population (from 50% to 70% of population) are the municipalities *Svrljig*, *Aleksinac* and *Niška Banja*. The municipalities *Gadžin Han* and *Ražanj* also have a status of undeveloped mountainous municipalities. The region does not have developed and differentiated network of settlements. Of 282 settlements in the territory of the districts, 5 settlements have the urban character, but out of that 4 settlements belong to the category of extremely small towns. In the territory of the district, three types of rural areas can be singled out: (1) relatively stable rural areas (in flatlands, Morava river part of the municipalities of Doljevac, Niš and Aleksinac); (2) „weak” mountainous and peripheral areas which correspond with the areas of rural depopulation (municipalities of Gadžin Han, Ražanj, Svrljig, Niška Banja, and the parts of the municipalities Niš, Aleksinac, Doljevac and Merošina); and (3) peri-urban, peripheral areas (around Niš and on the way Niš-Niška Banja). A fourth type of area could be differentiated, those being (4) areas where key factors are natural resources and protection of land (The Sićevo gorge, Bovan lake). The population densities indicate the various intensity of space usage. The most densely populated are the rural areas of municipalities of Niš and Doljevac, around 160 in/km², whereas the municipalities of Ražanj, Svrljig and Gadžin Han are extremely sparsely populated around 35 in/km². Very small territory surface are of rural areas (9,6 km²) and small population (with the exception of the municipalities of Niš and Doljevac), in combination with low density of population and low average surface area of arable land per household (around 1,5 ha) represent the unfavorable and limiting developmental factors. Spatial distribution of different size categories of villages also indicates the unfavorable developmental tendencies in the network of village settlements at the level of municipalities and

districts. In the municipality of Svrljig, for instance there are no villages with more than 1000 inhabitants. There are no large villages from 2000 and more inhabitants in the municipalities of Gadžin Han, Merošina and Ražanj, whereas there are two in Aleksinac, and one in Doljevac. All the large villages are concentrated in the immediate vicinity of Nis and mostly belong to the peri-ruban type of settlement.s the greatest number of medium sized villages, specially those between 1000-2000 inhabitatns are concentrated in the South Morava valley. The mountainous and hilly areas are characterized by the presence of very small and medium villages up to 500 inhabitants. The Nišava district is very disproportionate area, in terms of development, with pronounced structural disturbance - more than 65% of population and 75% of economic activities is concentrated in Niš, indicating these developmental disporoportions, that is gravitational and extracting action of Niš in respect to other municipalities and resources of the region.